

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตาบ้านคอนสาร-สารพัฒนา ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ตาและดอนปู่ตา ซึ่งมีผลต่อการอนุรักษ์ป่า และเพื่อศึกษาภูมิปัญญาของชาวบ้านคอนสาร-สารพัฒนา ในการอนุรักษ์ทรัพยากรดอนปู่ตาไว้เป็นสมบัติของท้องถิ่น โดยผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ศึกษาที่บ้านคอนสาร-สารพัฒนา ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยวิธีการศึกษาภาคสนาม ได้สอบถามและสัมภาษณ์ทั้งผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส พระ ครู และพระจำ จากนั้นได้นำข้อมูลมาแจกแจงและวิเคราะห์ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์และประเด็นปัญหา ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า ในเรื่องความเชื่อของชาวบ้าน ผีปู่ตาเป็นผีบรรพบุรุษที่สิ้นชีวิตไปแล้ว กลับมาให้ความคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ลูกหลาน ซึ่งไม่อาจจะกำหนดเฉพาะได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของสกุลใด มีชีวิตอยู่ในสมัยใด จึงเป็นวิญญานของบรรพบุรุษของชาวบ้านในสังคมนั้น แต่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง จึงเรียกรวมกันว่า ผีปู่ตา

ความลึกถึบของความเชื่อ แม้ว่าความลึกถึบจะเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงอย่างชัดเจนได้ด้วยเหตุผลก็ตาม แต่เป็นสิ่งที่ชาวบ้านไม่สามารถปฏิเสธได้เช่นกัน จนกล่าวได้ว่าความเชื่อเป็นสิ่งที่ต้องมีเป็นปกติธรรมดาของมนุษย์ทุกชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องปู่ตา ความเชื่อจะเป็นเรื่องที่ข้อมรับกันไม่ค่อยได้ มักจะถูกกล่าวหาเสมอว่าเป็นเรื่องที่ไม่มีความหมาย ไร้ประโยชน์ แต่ในทุกสังคมก็ต้องมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ถูกลักคั่นให้เกิดมีขึ้นด้วยความเชื่อต่าง ๆ และเมื่อสิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นมาแล้ว ก็มีไว้จะไร้ประโยชน์เสียเลยทีเดียว เพราะบางอย่างเกิดขึ้นเป็นศูนย์รวม หรือโครงสร้างที่ยึดเหนี่ยวให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสันติสุข แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ดูไร้เหตุผลหรือมงายก็ตาม แต่ก็สามารถยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับสังคมได้ ชาวบ้านเป็นผู้ที่เชื่อมั่นกันจนกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งหมู่บ้าน เป็นผู้ที่ยึดเหนี่ยวให้เกิดความหวังในชีวิต เช่น บันานให้ปู่ตาได้ช่วยในสิ่งที่ตนปรารถนา การเจ็บไข้ได้ป่วย ขอให้หายป่วย เป็นต้น

ความเชื่อและโลกทัศน์ของชาวอีสานในส่วนที่เกี่ยวกับช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อเป็นช่วงวิกฤตของชีวิต เป็นความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างคติดั้งเดิม เรื่อง ผี วิญญาน เรื่องพราหมณ์ และ

เรื่องพุทธศาสนา โดยมีพระรัตนตรัยแห่งพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งสูงสุด แต่คติทางพราหมณ์และคติเรื่องผี เรื่องวิญญาณก็มีได้เลื่อนลงหรือลดความสำคัญลงไป ชาวบ้านอีสานได้ผสมผสานความเชื่อทุกอย่างไว้ในพิธีกรรมตามสังคัมประเพณีของเขา แล้วสืบสานภูมิปัญญาเหล่านั้นมาผลิตซ้ำในวิถีชีวิตปัจจุบันของเขาอย่างมั่นคง

ชาวบ้านคอนสาร-สารพัฒนา จะนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็เป็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องผีกับพุทธศาสนาอย่างแยกกันไม่ออก โดยเฉพาะอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาตินั้นเป็นความเชื่อที่พุทธศาสนาปฏิเสธ แต่ชาวบ้านหรือชาวพุทธหาได้ปฏิเสธไม่ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง โรคระบาด ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการกระทำของสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ฉะนั้นจึงหันเข้ายึดมั่นในอำนาจของผีปู่ตา และขอความคุ้มครองจากผีปู่ตา และยังคงรักษาจารีตประเพณีความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยง การเลี้ยงทาย การบนบานผีปู่ตา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดความสัมพันธ์ทางการผลิต และความเป็นธรรมทางสังคัมเอาไว้

ลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ตานั้น ชาวบ้านคอนสาร-สารพัฒนา เชื่อว่ามีโลกของผีและโลกของมนุษย์ จะติดต่อสื่อสารกันได้ต้องผ่านตัวกลาง คือ ขะจ้ำ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุด เนื่องจากเป็นผู้ติดต่อสื่อสารระหว่างผีปู่ตากับชาวบ้านผู้ได้รับความเดือดร้อน หรือเป็นสื่อกลางในการทำพิธีกรรม อันมีพิธีเลี้ยงในเดือน 3 (บุญข้าวจี) และเดือน 6 ส่วนพิธีบนบานนั้นจะกระทำได้ตลอดเวลา ในกรณีเมื่อมีผู้ต้องการหรือปรารถนาในกิจการ ซึ่งขะจ้ำจะเป็นผู้ดำเนินการให้เมื่อสำเร็จกิจการที่ปรารถนาแล้วผู้กระทำการบนบานจะต้องแก้บนด้วย โดยมีขะจ้ำเป็นผู้กระทำพิธีให้

ความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ตาได้รับการรับรองและร่วมมืออย่างดีจากสังคัมของหมู่บ้านทางด้านกิจการ จัดองค์การของผีปู่ตา มีศาลที่บูชา มีกำหนดพิธีกรรมในการบวงสรวงที่แน่นอน มีผู้แทนในการ ติดต่อสื่อสารระหว่างชาวบ้านกับผีปู่ตา มีขะจ้ำ มีผู้ช่วยขะจ้ำทำหน้าที่ช่วยเหลือในการทำพิธีตลอดจนการบริจาคเงินเพื่อใช้ในพิธีกรรมด้วย ถ้าเราพิจารณาถึงความเชื่อและหน้าที่ของสถาบันผีปู่ตาแล้วจะเห็นว่าเป็นสถาบันกลางของสังคัมอันเป็นที่ยึดมั่นทางจิตใจ สามารถช่วยขจัดทุกข์ร้อนไม่ให้สังคัมเกิดขุคเจ็ญ ทั้งส่วนรวมและส่วนบุคคล โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของผีปู่ตานี้มีส่วนให้ชาวบ้านวางใจต่อเพทภัยที่จะบังเกิดแก่ส่วนรวมและส่วนบุคคลไม่เพียงแต่เท่านั้น การที่ชาวบ้านได้ร่วมกระทำพิธีกรรมจะได้ร่วมมือร่วมแรงกัน เป็นการเสริมสร้างสามัคคีธรรมระหว่างบุคคลในหมู่บ้าน โดยปราศจากช่องว่างระหว่างคนรวย-คนจน และที่น่าจะพิจารณาให้ชัดเจนว่าสถาบันผีปู่ตานี้ทำหน้าที่ควบคุมความประพฤติของชาวบ้านไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดประพฤติดีประเพณีของสังคัม โดยอาศัยอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติของปู่ตา ซึ่งเป็นผลให้สังคัมอยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และไม่ประพฤติดีศีลที่บ้านคองเมือง อันจะนำมาซึ่งความสงบสุขของสังคัม

ความเชื่อในเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผี ความเชื่อในไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ความเชื่อในพลังอำนาจของบุญในทางพุทธศาสนา ความเชื่อเหล่านี้เป็นพื้นฐานของอำนาจทางศีลธรรมในการกำหนดกฎเกณฑ์และข้อห้ามต่าง ๆ ที่กำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสภาพแวดล้อม การที่ความเชื่อเหล่านี้สามารถเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมก็เพราะมีพลังอำนาจในการควบคุมพฤติกรรม เช่น การทำให้บุคคลเจ็บป่วย การทำให้ชุมชนเกิดมีอาเพศ หรือ คลับันดาลให้เกิดโรคระบาด และหายจากการเจ็บป่วย

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมยังเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจในการจัดความสัมพันธ์ทางการเกษตร การผลิต และการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยแสดงพลังทางศีลธรรมออกมาในรูปของจารีตประเพณี และการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิต เช่น ในการทำบุญข้าวจี๊ของชาวบ้านคอนสาร-สารพัฒนา เป็นการทำพิธีบูชาแม่โพสพ และแสดงความขอบคุณผีปู่ตาที่ให้ความคุ้มครอง และดูแลผลิตผลในไร่นา ให้ข้าวเจริญเติบโตสมบูรณ์ปราศจากสิ่งรบกวน พิธีนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของระบบการผลิตกับความเชื่อและพิธีกรรมของชาวบ้าน โดยการนำเอาความอุดมสมบูรณ์ของการผลิต ไปเชื่อมโยงกับคุณธรรม จริยธรรม และความสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อขอให้คุ้มครองและสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นแก่ระบบการผลิตสืบไป นอกจากนี้ ยังเป็นการขจัดความขัดแย้งและสิ่งอัปมงคลที่อยู่ในชุมชนให้หมดไป สร้างเสริมความรักใคร่ปรองดองและความสามัคคีในชุมชน มีการแบ่งปันและสร้างความเป็นธรรมในสังคม ความยากจนมีที่ทำกินน้อย ได้ข้าวและผลผลิตจากไร่ไม่เพียงพอ ได้ซื้อข้าวจากการนำมารวมกันในบุญข้าวจี๊ในราคาถูก ไม่จำเป็นต้องออกไปตัดไม้ทำลายป่า หรือออกล่าสัตว์ และเบียดเบียนธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งเป็นผลกระทบต่อระบบการผลิต และความมั่นคงของผลิตผลของชุมชนต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

อภิปรายผล

ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตาของชาวบ้านมีค่อนข้างสูงมากซึ่งจะเห็นว่าชาวบ้านมีกลวิธีในการบริหารจัดการป่าดอนปู่ตาอย่างมีประสิทธิภาพ มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนและชาวบ้าน ที่ต่างได้สังเกตเห็นคุณค่าของป่าดอนปู่ตา ที่จะสามารถอำนวยประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนได้อย่างต่อเนื่องครบวงจร และไม่ทำลายระบบนิเวศให้เสื่อมสภาพจนขาดความสมดุลลง อันจะมีผลกระทบต่อเนื่องไปถึงแหล่งต้นน้ำลำธาร สภาพดิน แร่ธาตุ และสัตว์น้อยใหญ่ทั้งปวง ทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างมีความสุข เพราะได้พึ่งพิง ธรรมชาติเกือบทุกด้าน ดังนั้นจึงได้ร่วมกันกำหนดรักษาพื้นที่อย่างเคร่งครัด และจัดตั้งกฎของหมู่บ้าน ในการที่จะรักษาป่าดอนปู่ตา โดยเงินค่าปรับดังกล่าวจะนำมาสู่กองทุนกลางของหมู่บ้าน ซึ่งนับว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่มีการปรับที่ค่อนข้างสูง และจากการสอบถามชาวบ้านพบว่าทุกคน แม้จะมีความแตกต่างกัน

ระหว่างเพศ วัย อาชีพ และฐานะ จะเห็นด้วยกับกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านในข้อนี้ และทุกคนไม่เคยมีใครฝ่าฝืน ทำให้ป่าคอนปู่ตาไม่มีการตัดไม้ทำลายจากคนในหมู่บ้าน

สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติกับความสามารถในการปรับตัวของมนุษย์ ซึ่งมีพัฒนาการที่ยาวนานจนกลายเป็นวัฒนธรรมและอารยธรรมอันหลากหลายนี้ ได้อาศัยภูมิปัญญาอันเกิดขึ้นต่างกรรมต่างวาระในแต่ละภูมิภาค อีกทั้งมีการปะทะสังสรรค์แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกันเป็นเวลายาวนาน จึงทำให้เกิดความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม และเกิดมรดกทางปัญญาอันควรแก่การศึกษา และเชิดชูให้เกิดคุณภาพในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไป ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ป่าคอนปู่ตา เป็นป่าที่ชาวบ้านพึ่งพาได้ค่อนข้างเต็มรูปแบบ เนื่องจากธรรมชาติได้จัดเป็นระบบนิเวศไว้อย่างกลมกลืน สอดคล้อง และสมดุล ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ หรือมนุษย์ ต่างก็ได้พึ่งพาอาศัยเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันเสมอมา

ความเชื่อถือศรัทธาในผีบรรพชน ผีปู่ตา ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชุมชนชาวอีสาน ที่สืบทอดเกี่ยวโยงไปถึงความผูกพันระหว่างคนกับป่าอย่างแนบแน่น ด้วยเหตุที่ชุมชนต้องพึ่งพาป่าเพื่อยังชีพ ตั้งแต่ก่อตั้งบ้านเรือนเป็นต้นมา จึงต้องกระทำตนให้ประสานกลมกลืนกับป่า ทั้งใช้สอยทรัพยากรผลิตผลป่าอย่างประหยัด ด้วยจิตสำนึกอย่างรู้คุณค่า

หัวใจของภูมิปัญญาท้องถิ่น อยู่ที่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ตา และคอนปู่ตา ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของ ผืน น้ำ และระบบการผลิตทางการเกษตร ช่วยให้ชาวบ้านคอนสาร-สารพัฒนา ทำการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลต่อความยั่งยืนและสมดุลของระบบนิเวศ ความรักความผูกพันต่อป่า ซึ่งได้รับการสืบทอดผ่านความเชื่อ และพิธีกรรมหลายอย่าง เกิดจากความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับนัยสำคัญของธรรมชาติแวดล้อมที่มีต่อระบบการผลิตและความมั่นคงของชีวิต ความรู้ และภูมิปัญญาดังกล่าว ได้รับการสืบทอดสู่คนรุ่นหลัง โดยผ่านภาษาของพิธีกรรมและอำนาจทางศีลธรรมของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นที่มาของความเชื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในเรื่องผี ที่สามารถให้คุณให้โทษต่อระบบการผลิตและชีวิตทางสังคมของมนุษย์ ในพิธีกรรมทางการผลิตต่าง ๆ หากพิจารณาเพียงผิวเผิน อาจเห็นว่ามืองค์ประกอบหลักอยู่ที่การบวงสรวงอันวนต่อผีปู่ตา แต่โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว ชาวบ้านคอนสาร-สารพัฒนา กำลังสื่อสารกับลูกหลานผ่านภาษาของพิธีกรรม เกี่ยวกับการจัดระเบียบของสังคม และหลักการพื้นฐาน เช่น การสืบทอดพิธีกรรมงานบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น บุญข้าวจี บุญพระเวส เป็นต้น ความโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนบ้าน ญาติมิตร และผู้ด้อยโอกาส การสร้างความเป็นธรรมทางสังคม และความรักในธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นองค์ประกอบสำคัญของวิถีชีวิตของชาวบ้านคอนสาร-สารพัฒนา กลุ่มชาวบ้านเหล่านี้มิได้เป็นเพียงผู้บริโภคหรือผู้ตัดวงจรประโยชน์และทำลายความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม กลุ่มชาวบ้าน

เหล่านี้ได้พัฒนาวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญา อย่างผูกพัน และเกี่ยวพันกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ การผลิตและการปกป้องรักษา กลายเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต โดยพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

สรุปว่า จากการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าดงพญาไฟ ถือได้ว่า คุศโลบายอันแยบยลของบรรพชนอีสานในการที่จะรักษาป่าให้เป็นที่สาธารณะประโยชน์ร่วมกัน ในการที่จะนำไปสู่ความสุข ความอุดมสมบูรณ์ที่ยั่งยืนตลอดไป

ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าดงพญาไฟ จัดเป็นกระบวนการจัดการทางสังคมแบบดั้งเดิม เพราะเป็นสังคมขนาดเล็ก ไม่ได้พึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ จากภายนอก ยังเป็นสังคมแบบพึ่งพาตนเองในกระบวนการนี้ ถ้าหากมนุษย์จะควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ด้วยกันเองจะไม่ประสบผลสำเร็จ จึงหันไปพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งนั้นคือความเชื่อในอำนาจอันเร้นลับของผีปู่ตา มาควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ไม่ให้บุกรุกที่สาธารณะ หรือใช้ทรัพยากรมากเกินไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้ คือ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

ในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าดงพญาไฟนั้น น่าจะได้ศึกษาได้อย่างกว้างขวางและลุ่มลึกในหลายพื้นที่ ป่าดงพญาไฟมีกระจายอยู่ทั่วไปทุกหมู่บ้านในภาคอีสาน แต่ยังขาดการเอาใจใส่จากทางราชการ ทั้ง ๆ ที่ป่าดงพญาไฟเป็นแหล่งรวบรวมความหลากหลายทางชีววิทยา ทั้งพันธุ์พืชและสัตว์ เป็นสิ่งรักษาความสมดุลของธรรมชาติ ถ้าให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยนำเอาความเชื่อและศรัทธาของชาวบ้านมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาอย่างเหมาะสม โดยผนึกกำลังชุมชน หมู่บ้านใกล้เคียงและไกลมาแลกเปลี่ยนความรู้ พื้นฟูวิถีชีวิต ฮีต-คอง ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าที่มีอยู่แล้วให้สมบูรณ์ เป็นแหล่งรักษาสีเขียวและวัฒนธรรมของธรรมชาติ เป็นแหล่งรวมใจ รวมความรัก ความสามัคคี เป็นแหล่งจรรโลง ศรัทธา ความภาคภูมิใจ และกตัญญูต่อบรรพชน เป็นแหล่งรวมสมุนไพร และเป็นแหล่งอาหารอันสมบูรณ์ของหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีเศรษฐกิจพอเพียง และจะทำให้การพัฒนานั้นได้ผลอย่างยั่งยืนตลอดไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าดงพญาไฟ : ชุมชนบ้านคอนสาร-สารพัฒนา ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ศึกษาเพียงชุมชนเดียว ในเขตตำบลและศึกษาเพียงแง่มุมเดียวเท่านั้น จึงน่าที่จะมีการศึกษาป่าชุมชน และป่าดงพญาไฟในแง่มุมอื่นอีก กล่าวคือ

- 2.1 ป่าคอนปู้ด้าลักษณะสภาพที่เป็นป่าชุมชน โดยศึกษาเรื่องสมุนไพร และการรักษาโรค
- 2.2 ผลกระทบของป่าคอนปู้ด้าหรือป่าชุมชนอื่น ๆ ที่มีต่อการดำรงชีวิตชาวบ้านในชุมชนนั้น ๆ
- 2.3 ศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบศักยภาพของการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากป่าคอนปู้ด้าในพื้นที่ต่าง ๆ
- 2.4 ศึกษาวิจัยอิทธิพลที่เข้ามาคุกคามสถาบันคอนปู้ด้าให้มีปริมาณพื้นที่ป่าลดลงหรือเสื่อมสูญไป เนื่องมาจากปัจจัยอะไรบ้าง
- 2.5 ศึกษาคุณค่าทางโภชนาการของอาหารธรรมชาติจากป่าคอนปู้ด้า รวมทั้งการส่งเสริมวิถีบริโภคที่เหมาะสม รวมทั้งอาหารธรรมชาติในแง่เป็นแหล่งรายได้
- 2.6 ศึกษาโครงการพัฒนาหรือความช่วยเหลือของทางราชการ ที่มีผลกระทบต่ออาหารธรรมชาติ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY